

Формування інституційних передумов системи глобального управління

Анатолій Поручник,
Юлія Гайдай *

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито теоретичні підходи до трактування сутності категорії «глобальне управління», проаналізовано основні функції системи глобального управління та ймовірна її багатоваріантність, що розроблені Комісією з глобального управління, а також сценарії глобального розвитку, запропоновані Лісабонською групою; досліджено основні види інституційної взаємодії між гетерогенними суб'єктами глобальної інституційної системи на основі ідей німецької та американської наукових шкіл; запропоновано авторське бачення контурів теоретичної моделі інституціоналізації глобального економічного розвитку і його ключових акторів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобалізація, глобальне управління, сценарії глобального розвитку, інститути глобального управління, Лісабонська група, принципи глобального управління, Комісія з глобального управління, види інституційної взаємодії, теоретична модель інституціоналізації глобального економічного розвитку, неформальні центри сили, сітьові мережі, інтеграційні об'єднання, глобальна інфраструктура.

---

* **Поручник Анатолій Михайлович** — доктор економічних наук, професор, директор Центру магістерської підготовки, завідувач кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Основні напрями наукових досліджень — міжнародна економічна інтеграція та глобальні проблеми сучасності, діяльність транснаціональних корпорацій, світовий ринок праці та міжнародна міграція робочої сили, міжнародна інвестиційна та інноваційна діяльність.

Гайдай Юлія Вікторівна — кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Випускниця КНЕУ. У 2007 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Інституціоналізація глобального економічного розвитку» за спеціальністю 08.00.02. Автор понад 17 наукових публікацій, приймала участь у 9 науково-практичних та науково-методичних конференціях. Сфера наукових інтересів: економічна глобалізація, глобальні проблеми людства, міжнародні організації, інститути глобального розвитку, економічні аспекти глобальної інституційної системи.

Вступ

Нагальна необхідність у модифікації нинішніх управлінських концепцій і моделей розвитку глобалізаційних процесів, започаткованих ще Вестфальською системою (1648 р.), зумовлена кардинальними трансформаціями у світовому господарстві останньої чверті XX – початку XXI століть. Вона пов'язана насамперед із розгортанням четвертої хвилі глобалізації (з 1980 рр. – дотепер)¹, яка поряд з очевидними позитивними результатами (поглибленням взаємозалежності і взаємовпливу країн на основі міжнародного поділу праці, зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку міжнародних економічних відносин, упровадженням сучасних технологічних інновацій у побут людей, збільшенням обсягів пасажирських та вантажних перевезень), призвела до виникнення низки соціальних і економічних суперечностей на міждержавному та наднаціональному рівнях (контраст між «золотим мільярдом» і рештою світу, соціальна поляризація, нагромадження капіталу в основних фінансових центрах, зростання технологічного розриву між країнами тощо).

Розмивання державного суверенітету на фоні зростання ролі інтеграційних союзів і міжнародних організацій, посилення економічного й технологічного потенціалу транснаціональних сітьових мереж на тлі виникнення проблем контролю за їх діяльністю, делегування окремих управлінських повноважень національних держав регіональним і світовим інституціям засвідчує застарілість організаційного та регулятивного потенціалу, закладеного у Вестфальській державно-центристській моделі світоустрою, і необхідність формування адекватного глобальній економічній системі інституційного базису.

Протягом останніх п'ятнадцяти років, ураховуючи світові тенденції до універсалізації, стандартизації та водночас диверсифікації управлінського інструментарію, які використовують суб'єкти глобальної еконо-

---

¹ За методикою Світового Банку виокремлюють чотири хвилі глобалізації: перша (1817—1914 рр.), друга (1945—1945 рр.), третя (1945—1980 рр.) і четверта (з 1980 р. — дотепер).

мічної системи для поглиблення міжнародних взаємовідносин, різноманітні наукові школи, міжнародні урядові і неурядові організації намагаються долучитись до процесу формування життєздатних концепцій і сценаріїв майбутнього світового економічного розвитку. У численних аналітичних роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених, що присвячені дослідженню процесів глобалізації, міждержавної інституційної взаємодії, міжнародного менеджменту, координуванню дій на міжнародному рівні, вживається низка нових категорій і понять. До них належать: «глобальний уряд», «глобальне управління без глобального уряду», «глобальна інтеграція», «світова еліта», «Тріада», «міжнародні організації глобального типу», «сітьові структури», «глобальне громадянське суспільство», «віртуальний уряд» та ін. Незважаючи на різноманітність визначень глобальних інституцій, у коло їх компетенцій мають обов'язково включатися функції з розробки сценаріїв розвитку майбутнього світоустрою, збалансування національних економічних інтересів, формування стійкого наднаціонального механізму регулювання світогосподарських зв'язків між суб'єктами міжнародних економічних відносин.

На нашу думку, ключовою умовою результативного функціонування сучасної інституційної системи світового господарства має стати формування багаторівневої системи глобального управління як універсального механізму розв'язання складних економічних, фінансових і соціальних проблем у міжнародних відносинах.

Теоретичні підходи до трактування сутності та змістовного наповнення категорії «глобальне управління»

До широкого обігу категорію «глобальне управління» ввів В.Брандт та його колеги з Комісії з глобального управління (КГУ), яка була створена 1992 року за сприяння ООН та об'єднавала двадцять вісім індивідуальних представників з різних країн. Основною метою створення даної між-

народної інституції було виявлення й аналіз рушійних сил глобальної економіки, формування оцінок та прогнозів розвитку глобальних процесів, моделювання адекватної сучасним глобалізаційним процесам структури світоустрою, підготовка рекомендацій щодо його вдосконалення².

Управління у широкому розумінні означає керування діяльністю об'єкт управління формальними та неформальними суспільно-політичними структурами в силу володіння ними владними повноваженнями³; цілеспрямоване керування певними процесами для досягнення поставлених цілей, яка отримує певне інституційне оформлення; функція організаційної системи⁴, яка забезпечує збереження її організаційної структури та підтримку режиму діяльності. У цілому по відношенню до терміна «глобальне управління» в наукових колах вживають схожі за змістом слова, зокрема *вплив* (спорадичні чи постійні спроби цілеспрямованого корегування окремих параметрів об'єкта), *впорядкування* (форму часткової трансформації параметрів об'єкта на основі дво- чи багатосторонніх зв'язків), *контроль* (використання ресурсів одного або кількох учасників для запобігання хаотичного розвитку локальних або глобальних процесів) та *регулювання* (впорядкування зв'язків або відносин на основі підпорядкування об'єкта встановленим правилам і нормам)⁵.

В іноземній науковій літературі поняття «глобальне управління» асоціюється переважно з процесом регулювання на міжнародному рівні, міждержавного координування політичних дій, реалізацією владних повноважень міжнародними інституціями та контролем за фінансовими потоками у глобаль-

² Глобалистика: Енциклопедія. Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков: Центр научных и прикладных программ «Диалог». — М.: Радуга, 2003. — С. 449.

³ Современный толковый словарь.
<http://www.rus.freecopy.ru/search.php?text=%F3%EF%F0%E0%E2%EB%E5%ED%E8%E5>

⁴ Туристический терминологический словарь. 1999

<http://www.slovarnik.ru/html-turist/u/upravlenie.html>

⁵ Соловьёв А. И. Теория принятия государственных решений. — М., 2005. — С. 226; Цит.: Глобальное управление. Учеб. пособ. \ Под ред. проф. А. И. Соловьёва. — М.: Инфра — М, 2007. — С. 17.

ному економічному просторі⁶. Природа походження даного терміна пов'язана з реалістичним та інституційним теоретичними підходами до його формування, які активно обговорювалися в західних наукових колах протягом останніх п'ятнадцяти років. Для реалістів, представниками яких є Р. Арон, Р. Гілпін, К. Ікенбері, К. Уотс, Д. Сінгер та ін., головним є розуміння управління як силового механізму організації міжнародного порядку через формальні та неформаль-

ні норми, що визначається співвідношенням потенціалів ключових її учасників – держав.

Після розпаду біполярної системи світоустрою, яка базувалася на протистоянні двох центрів влади – США і СРСР, – позиції «реалістів» активно критикувалися за нежиттєздатність, натомість більшої популярності набув інституційний підхід, який репрезентують Дж. Айкенбері, М. Леви, Р. Кохен, Дж. Рагі, Е. Хаас, О. Янг⁷. Він передбачає розгляд категорії глобального управління через призму режимів – правил та норм, що регулюють поведінку суб'єктів. Ефективність процесів управління пов'язувалася з позитивним прийняттям учасниками міжнародних відносин тих або інших режимів, а також з гнучкими механізмами прийняття рішень, які вони пропонують⁸. Відповідно до даного підходу, саме інституту здатні забезпечити баланс сил між державами, оскільки мають необхідні універсальні важелі, що дозволяють запобігати міжнародним конфліктам, їх виникненню, а також уникати концентрації владних повноважень лише в одному центрі прийняття рішень.

Категорія «глобальне управління» («global governance») – результат наукового доробку більшою мірою представників західної наукової думки і, як правило, в перекладі з англійської українську набуває двох значень: «глобальне управління» і «глобальне регулювання». У першому варіанті – управління сприймається крізь ідеологічну призму як наявність

⁶ Commission on Global Governance, *Our Global Neighborhood*. New York: Oxford University Press, 1995, p. 2.

⁷ Темников Д. М. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии. Журнал «Международные процессы» <http://www.intertrends.ru/five/007.htm>

⁸ Там само.

однополярного центру впливу з відповідним суб'єктом влади. У другому — йдеться про регулювання як окремих аспектів (функцій) процесу управління, тобто регулювання окремих сфер діяльності (економічної, фінансової, соціальної тощо) спільними зусиллями суб'єктів управління⁹. Дану тезу підтримує російський науковець О. І. Соловйов, наголошуючи на тому, що «управління (або влада)... здатне виявити характер не тільки світового порядку в цілому, але й тих його просторів (зон, полів, ділянок, сегментів), де існують різноманітні можливості для усвідомленого регулювання людьми відповідних транскордонних процесів»¹⁰. В російській та вітчизняній літературі поняття «глобальне регулювання» є більш загальнозживаним в порівнянні з терміном «глобальне управління», воно укорінилось в сенсі регулювання міжнародних процесів незалежно від того, скільки «центрів сили» існує нині у світі, тобто, прийняття стратегічних рішень спільними зусиллями всієї світової спільноти.

Зважаючи на нетривалий для сучасної економічної думки проміжок часу для становлення складної інтегрованої категорії та по суті її міждисциплінарний характер, у глобальному дискурсі досі не сформовано єдиного підходу щодо жодного з аспектів тлумачення «глобального управління». Найбільш поширеним серед науковців та аналітиків є вживання даного терміну з точки зору:

— різноманітності соціальних акторів. Так, на переконання Д. Хелда, глобальне управління означає не тільки формальні інститути і організації, через які відбувається створення норм та правил з метою підтримки світового порядку (державні інститути, міжурядові кооперативні зв'язки тощо), а й сітьові організації та групи тиску (ТНК, транснаціональні соціальні рухи, міжнародні неурядові організації тощо), що безпосередньо впливають на функціонування урядової системи та досягнення стратегічних цілей транснаціональних структур¹¹;

⁹ Там само.

¹⁰ Цит.: Глобальное управление. Учеб. пособие \ Под ред. проф. А. И. Соловьева. — М.: Инфра — М, 2007. — С. 15.

¹¹ David Held and Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999, p. 50.

– формування «сучасної інформаційної еліти», коли вживання поняття «глобальне управління» є виправданим з огляду на вплив і значущість, яку мають фахівці з комп'ютерних технологій, програмісти, фінансові аналітики і брокери й інші фінансові посередники на вектор розвитку глобальної інформаційної, фінансової, соціальної систем та інших важливих суспільних інститутів¹²;

– типу «світового уряду», якому значну увагу приділяють міжнародні організації. Так, Н. Крейг наголошує на необхідності дослідження історії становлення та розвитку міжнародних організацій, міжурядових та квазіурядових агенцій, сітьових мереж як пріоритетної передумови формування майбутнього глобального уряду¹³;

– урядової спроможності, яку західні науковці пов'язують з можливістю урядових структур формувати і застосовувати на практиці адекватні важелі для вирішення питання суспільної політики¹⁴ на різних рівнях: місцевому (локальному), національному, регіональному та глобальному¹⁵;

– діяльності різноманітних економічних суб'єктів на національному і глобальному рівнях. У даному контексті поняття «глобальне управління» означає управління зв'язками, які виходять за межі національних кордонів, без посилення на державний суверенітет¹⁶;

– акторів, які формують офіційну систему норм і правил. Так, авторитетний фахівець з питань формування світового порядку Д. Розенау пов'язує глобальне управління з абстрактним рівнем керівництва на всіх рівнях людської діяльності, що складається із системи правил, в якій стратегічні цілі досягаються

¹² *Martin Hewson and Timothy J. Sinclair*, «The Emergence of Global Governance Theory,» in Hewson and Sinclair, eds., *Approaches to Global Governance Theory*. Albany: State University of New York Press, 1999. p. 10.

¹³ *Craig N. Murphy*, *International Organization and Industrial Change: Global Governance Since 1850*. New York: Oxford University Press 1994, p. 1.

¹⁴ *Wolfgang H. Reinicke*, *Global Public Policy: Governing without Government?* Washington, D. C.: The Brookings Institution, 1998, p. 4.

¹⁵ *Fraser-Moleketi, Geraldine (ed.)*, *The World We Could Win: Administering Global Governance*, International Institute of Administrative Sciences, OIS Press, 2005.

¹⁶ Цит.: *Lawrence S. Finkelstein*, «What is Global Governance?» *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*. 1 (1995), p. 369.

шляхом реалізації функції контролю. «Управління охоплює діяльність не тільки урядів, а й інших акторів, що вдаються до командних механізмів: формування попиту, встановлення цілей, створення настанов, розробки політики тощо»¹⁷. На його переконання, глобальне управління підтримується системою правил, які слугують в якості «рульового механізму», що дозволяють лідерам досягати поставлених цілей;

— процедур колективного менеджменту. У такому значенні глобальне «управління означає сумарну кількість шляхів, якими індивідууми, урядові і приватні інституції вирішують свої спільні справи. Це довготривалий процес, в якому досягається консенсус у різномірних і суперечливих інтересах шляхом застосування кооперативних дій»¹⁸;

— процедур колективного вибору, де управління пов'язується з будь-якими рішеннями¹⁹, котрі групи людей приймають на колективній основі для формування спільних принципів, форм та правил поведінки на світовій арені²⁰;

— «глобальне управління без глобального уряду». Дана концепція була запропонована науковцем з Бостонського університету А. Наймом²¹. Її основна ідея полягає тому, що у турбулентному глобальному середовищі, яке сформувалось наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. внаслідок зростання чисельності та активізації діяльності міжнародних акторів (ТНК, міжнародних урядових і неурядових організацій, сітьових мереж тощо), держава в більшій мірі не здатна контролювати ті господарські процеси, які були підвладні їй раніше. Таким чином, вона змушена делегувати управлінські повноваження або на локальний (місцевих самоврядувань) або на глобальний (міжнародних структур) рівні. За відсутності інституційно оформленої і офіційно визнаної всіма

¹⁷ James N. Rosenau, *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 145. James N. Rosenau, *Distant Proximities: Dynamics Beyond Globalization*. Princeton: Princeton University Press, 2003, p. 393.

¹⁸ Commission on Global Governance, *Our Global Neighborhood*. New York: Oxford University Press, 1995, p. 2.

¹⁹ Ann Florini, *The Coming Democracy: New Rules for Running the World*. Washington, D. C.: Island Press, 2003, p. 5.

²⁰ Лебедева М. М. *Мировая политика: Учебник для вузов*. — М.: Аспект Пресс, 2003. — С. 12—21, С. 316—326.

²¹ http://encycl.opentopia.com/term/global_governance#The_concept_of_global_governance

країнами світу системи глобального управління, функції управління, моніторингу і контролю розосереджені між різнорідними учасниками світогосподарських процесів;

– ефективних установ. На переконання О. Янга, глобальне управління означає формування та діяльність суспільних установ (правил гри, які сформовані спільними зусиллями суб'єктів влади для встановлення суспільних методів управління, розподілу ролей між учасниками прийняття рішень, ведення взаємодії між різними акторами процесу управління), здатних вирішувати конфлікти, полегшувати взаємодію у світі взаємозалежних і взаємопов'язаних акторів²²;

– «колективних заходів для усвідомлення та розв'язання глобальних проблем, які неможливо вирішити зусиллями кожного окремого уряду самостійно»²³. Томас Г. Вайс та Р. Сакур стверджують, що глобальне управління можна визначити як «сукупність офіційних та неофіційних установ, механізмів, зв'язків і процесів між державами, ринками, громадянами та організаціями, як на міжурядовому, так і на неурядовому рівнях, завдяки яким і формуються колективні інтереси на глобальному рівні, встановлюються права й обов'язки, врегульовуються розбіжності»;

– процесів та інститутів. Під глобальним управлінням Р. Каоне і Дж. Най розуміють процеси і інститути, як формальні, так і неформальні, діяльність яких спрямована на обмеження колективних дій груп людей. Управління не обов'язково здійснюється урядовими структурами чи міжнародними організаціями, яким було делеговано владні повноваження. В сучасних умовах приватні фірми та асоціації фірм, неурядові організації, а також сільові структури залучені до процесу управління (в межах своїх функціональних компетенцій)²⁴;

– глобальних режимів. Прихильники даного підходу, зокрема, О. Янг і Дж. Розенау, розуміють під управлінням вже діючі нині міжнародні режими – інститу-

²² *Oran R. Young*, *Governance in World Affairs*. Ithaca: Cornell University Press, 1999, p. 11.

²³ *Thomas G. Weiss and Ramesh Thakur*, *The UN and Global Governance: An Idea and its Prospects*, University of Indiana Press, forthcoming.

²⁴ *Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr.* «Introduction,» in, *Nye and John D. Donahue, eds., Governance in a Globalizing World*. Washington, D. C.: The Brookings Institution, 2000, p. 12.

ційні угоди (механізми), в яких держави як основні учасники прийняття рішень зосереджують свою увагу на різноманітних питаннях, що піднімаються лідерами міжнародної спільноти²⁵;

— «форма точкового або спорадичного регулювання, здійснення якого можливе лише в окремих транскордонних зонах і територіях»²⁶, дана думка була представлена російським науковцем О. І. Соловйовим.

Слід зауважити, що істотна гетерогенність у тлумаченні категорії «глобальне управління» є природним процесом її наукового становлення. Серед факторів, які безпосередньо впливають на даний процес, необхідно відзначити такі: застосування різних наукових методів і традицій наукових шкіл, різновекторність політичних систем і культурних традицій держав, міждисциплінарний характер досліджень з даної проблематики, а також різне тлумачення цільового призначення поняття.

На нашу думку, проблема глобального управління пов'язана не стільки з відсутністю чіткого визначення самої категорії, скільки з низьким ступенем розробки адекватної моделі або форм, які б були націлені на практичне і швидке розв'язання глобальних проблем. На сьогоднішній день найвпливовішими країнами, їх регіональними угрупованнями та міжнародними організаціями ведуться численні спроби інституційного оформлення процесів зростання економічної і політичної взаємозалежності суб'єктів світового господарства, напрацювання універсальних принципів співробітництва для країн різного типу з урахуванням їх національних інтересів і політичної ваги на міжнародній арені, апробації різноманітних інструментів глобальної економічної взаємодії на багатосторонній основі.

Детально розглянувши різноманітні трактування терміна «глобальне управління», запропоновані в основному представниками західних наукових кіл, ми дійшли висновку, що вони частково розкривають зміст цієї складної міждисциплінарної категорії, і відображають лише окремі елементи багаторівневої системи глобального управління. Отже, вважаємо за доцільне дати ав-

²⁵ *Oran R. Young, Governance in World Affairs. Ithaca: Cornell University Press, 1999, p. 11.*

²⁶ Цит.: Глобальное управление. Учеб. пособ. \ Под ред. проф. А. И. Соловьева. — М.: Инфра-М, 2007. — С. 32.

торське формулювання поняття «глобальне управління як процесу спільного керування світоустроєм на основі створення загальноприйнятої ієрархічно впорядкованої глобальної інституційної системи, що базується на принципах відкритості та комплексності, і залежно від організаційно-функціональних компетенцій її ключових суб'єктів (держав, міжнародних урядових і неурядових організацій, глобальних сітьових мереж, регіональних союзів тощо) всебічно враховує відображення й реалізацію їх стратегічних інтересів, репрезентацію права на ухвалення міжнародних рішень та гарантує безпеку їх взаємного співіснування у глобальному просторі.

Отже, дане визначення являє собою розгорнуту характеристику поняття «глобальне управління», в якому враховано його базові елементи, а саме:

- організаційне оформлення процесу управління на глобальному рівні, яке репрезентовано формуванням глобальної інституційної системи. Вона повинна базуватися на принципах підпорядкованості діяльності її суб'єктів на різних рівнях для чіткого та безперешкодного виконання прийнятих рішень; відкритості до сприйняття, ідентифікації та вчасного запобігання майбутнім ризикам, зокрема адекватної реакції міжнародної спільноти в разі їх виникнення; міжрівневої поглибленої взаємодії її акторів, що повною мірою враховує їх стратегічні інтереси на міжнародній арені;

- компетентісний розподіл функціональних і владних повноважень між ключовими учасниками процесу глобального управління, який необхідно здійснити з метою забезпечення найбільш професійного виконання суб'єктами управління своїх обов'язків щодо прийняття рішень всепланетарного масштабу, а також уникнення дублювання функцій різними структурними підрозділами глобальної інституційної системи;

- узгодження інтересів гетерогенних суб'єктів глобальної економічної системи за допомогою презентації їх права голосу в міжнародних установах, що гарантуватиме уникнення суперечностей у різних сферах соціальної й економічної діяльності і підвищить рівень колективної безпеки у світі.

**Функції, принципи та сценарії
глобального розвитку, запропоновані Комісією
з глобального управління і Лісабонською групою**

У звіті Комісії з глобального управління 1995 р., який мав назву «Наше глобальне сусідство», аналітики та науковці здійснили спробу оцінити ефективність системи глобального управління та запропонували теоретико-методологічні засади її подальшого формування. На їхню думку, майбутня система глобального управління має базуватися на стійких зобов'язаннях і демократичних принципах, що відображають захист фундаментальних прав людини, підтримку миру і стабільності у міжнародних відносинах. Серед пріоритетних функціональних компетенцій такої системи, на формування яких слід скерувати першочергові зусилля світової спільноти, є:

– розробка спільної політики і практичних шляхів та методів розв'язання глобальних проблем сучасності;

– контроль за розподілом і мобілізацією світових природних, фінансових та людських ресурсів, які необхідні для досягнення її фундаментальних цілей;

– залучення до глобальної управлінської системи впливових акторів, спроможних досягати вагомих результатів, за рахунок використання інструментів, інститутів і людських умінь на різних рівнях прийняття рішень;

– формування партнерських мереж між тими учасниками управлінського процесу, які мають бажання і здатність кооперувати свої зусилля;

– побудова системи глобального управління на основі принципу субсидіарності, який передбачає делегування владних повноважень на ті рівні прийняття рішень, де проблему буде розв'язано в найвдаліший спосіб;

– реформування глобального фінансового порядку з формуванням стабільної монетарної системи, яка може вчасно передбачати та попереджувати економічні кризи на світових ринках;

– встановлення правових механізмів урегулювання міждержавних суперечок у сфері торгівлі товарами і послугами, трансферту технологій та інвестицій;

— запровадження спільної інфраструктури і глобальних інституцій уніфікації та стандартизації загальноприйнятих норм і правил, наприклад, ваги, часу, системи виміру технічних специфікацій, мережі для морського, авіаційного, залізничного та автомобільного транспорту тощо;

— створення та запровадження в життя механізмів стійкого економічного розвитку та захисту навколишнього середовища²⁷.

Поряд із ключовими функціями системи глобального управління Комісія презентувала три майбутні сценарії світового розвитку: *оптимістичний*, *поляризований* та *песимістичний*. Що стосується оптимістичного сценарію, то він розглядає теперішній стан силового розв'язання проблем як тимчасовий феномен глобального суспільства, в майбутньому завдяки колективним зусиллям глобальної спільноти щодо узгодження базових принципів, механізмів і інструментів системи глобального управління можливим буде запровадження більш стабільного і мирного порядку колективного співіснування. У свою чергу, поляризований сценарій передбачає поділ світу на дві частини: захищений од конфліктів і економічно успішний світ у межах «Триади»²⁸ (або країн «золотого мільярду») та решта держав світу (передусім, африканські, Середнього Сходу, Південної Азії, а також частина країн Центральної і Південної Америки), що перебувають у конфронтації одна з однією та є економічно відсталими. І, нарешті, песимістичний сценарій прогнозує наростання в майбутньому насильства та безвладдя в цілому по всьому світу — зростання злочинності, маніпуляції з ліками, загрозливий рівень безробіття, урбаністичне навантаження, економічну безгосподарність, етнічні та ідеологічні конфлікти та ін., що призведе в майбутньому до поглиблення конфліктів і хаосу.

На нашу думку, нині світ розвивається за траєкторією песимістичного сценарію глобального розвитку, який набуває негативного інтегрованого ефекту, що поширюється не лише в периферійних, а й в постіндустріальних країнах. На

²⁷ Our Global Neighborhood Report of the Commission on Global Governance. ISBN 0-19-827998-1; Published by Oxford University Press, 1995 pp. 8—12.

²⁸ «Триада» — неформальне інституційне об'єднання глобального типу найрозвинутіших країн, яке складається з Японії, країн Західної Європи і Північної Америки.

жаль, це підтверджують численні міжнародні урядові і неурядові організації у своїх аналітичних звітах, де засвідчують соціальне й економічне розшарування глобального суспільства, зростання чисельності хворих на невиліковні хвороби у наймеш розвинутих країнах Африки та Азії, виникнення й поглиблення військових конфліктів на Близькому Сході та інших регіонах світу, загострення глобальних екологічної, продовольчої та енергетичної проблем, і в цілому невдоволення громадян рівнем добробуту і безпеки життєдіяльності в самих країнах «золотого мільярду». Проте, як і на будь-якому іншому трансформаційному етапі розвитку суспільства, нині, поряд з негативним явищами і процесами, які є неоднозначними і більшою мірою породжені процесами глобалізації, проглядаються перші стійкі позитивні тенденції у формуванні глобального світоустрою. Серед найвагоміших слід визнати такі:

– усвідомлення представниками глобальної економічної еліти і країнами-лідерами економічного розвитку невідворотності глобальних трансформацій, пов'язаних зі зміною клімату, зростанням вірогідності настання природних катаклізмів, вичерпністю природних ресурсів і необхідністю раціональнішого їх використання тощо. Даний факт підтверджує значна кількість ініціатив, прийнятих представниками урядових і неурядових кіл протягом останнього десятиліття («Самміт Тисячоліття» (2000 р.), «Монтерейський консенсус», (2002 р.), Йоханнесбургська декларація про стійкий розвиток (2002 р.) тощо;

– формування численних неурядових організацій мережного типу, головною місією яких є формування суспільної думки й ескалація уваги навколо загострення глобальних проблем сучасності; часткове визнання їх статусу при міжнародних урядових організаціях, а отже, і вагомості громадянського суспільства як невід'ємного елемента глобального розвитку;

– нарощення зусиль світової спільноти та розробка відповідного інституційного базису щодо запобігання глобальним конфліктам, гарантій дотримання миру у довгостроковій перспективі і забезпечення засад мирного співіснування у всепланетарному мас-

штабі. (Декларація про підвищення ефективності ролі Ради Безпеки у запобіганні конфліктам (2003 р.), Бангкокська декларація про запобігання злочинності (2005 р.), Бухарестська декларація про боротьбу з тероризмом (2006 р.)).

Ініціативи КГУ щодо ідентифікації методологічних засад функціонування ефективної системи глобального управління та розвитку майбутнього світового порядку не є поодинокими. Свої варіації щодо формування глобального порядку, запропонувала і Лісабонська група, яка була створена у 1992 р. й отримала символічну назву до 500-ї річниці, так званого, відкриття Нового світу (нових географічних відкриттів).²⁹ До складу даної міжнародної інституції належать двадцять представників різних сфер діяльності і країн світу, зокрема, Японії, Західної Європи і Північної Америки. Вона була заснована Рікардо Петрелла, головою програми FAST при Комісії ЄС у Брюсселі як форум для обговорення глобальних проблем, аналізу глобальних трансформацій, що впливають на розвиток національних економік та розробку нових інституційних засад формальної взаємодії для прийняття рішень і кооперування зусиль глобальних акторів. Викликають науковий інтерес пріоритетні принципи глобального управління, які пропонуються Лісабонською групою. До них належать:

1. *Принцип кооперації*, який означає, що інструменти глобального управління мають бути націлені на поглиблення кооперації, тобто співробітництво забезпечить найефективніше використання ресурсів і гарантуватиме довіру між учасниками процесу спільного прийняття рішень. На сьогодні економічна конкуренція не здатна самостійно забезпечити достатній рівень людського розвитку у глобальному суспільстві, тому саме спільні дії, що передбачають укладання угод, обмін досвідом, проведення переговорів і визначення спільних цілей, сприяють зміцненню демократії та розвитку.

²⁹ <http://tmtm.free.fr/www.lesperipheriques.org/ancien-site/doc/enlng.html>

2. *Принцип солідарності.* На думку експертів Лісабонської групи, передумовою створення системи глобального управління є формування глобального громадянського суспільства. Різні види суспільних організацій і рухів репрезентують стійкий механізм підтримки демократичного розвитку: вони вносять чіткість у питання, забезпечують підзвітність організацій, гарантують прозорість прийняття рішень.

3. *Принцип субсидіарності.* Локальні ініціативи мають стати невід'ємною частиною прийняття рішень на глобальному рівні. Широкий і плідний сегмент локального творчого ресурсу досі не є задіяним на повну потужність, адже основна увага досі приділяється суто комерційним (матеріальним) потребам: виробництву товарів і послуг, перенасиченню матеріальними благами. Майбутнє співробітництво має базуватися на міжсекторальній основі та відобразити інтереси потенційних учасників процесу глобального управління, тобто складатися із представників транснаціональних структур, бюрократичної еліти ООН, місцевих органів самоврядування, державних урядовців і неурядових організацій.

4. *Принцип культурної диверсифікації.* З метою прийняття більш гнучких і універсальних рішень на всіх рівнях урядування світовою спільнотою має бути враховано культурне різноманіття націй і народів. Ігнорування даного принципу, яке в сучасних умовах виявляється у відродженні етноцентричної риторики та поведінки, зростанні суспільної напруженості, виникненні конфронтації між расовими і релігійними групами, може призвести до виникнення масового насильства у всепланетарному масштабі³⁰.

У межах своєї дослідницької діяльності Лісабонська група запропонувала на розгляд експертам з питань глобального управління шість можливих сценаріїв розвитку глобального розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

³⁰ <http://www.globgov.collegium.edu.pl/indexeng.html>. GLOBAL GOVERNANCE W DWUDZIESTYM PIERWSZYM WIEKU — UKŁAD WŁADZY ŚWIATOWEJ W EPOCE GLOBALIZACJI.

Сценарії глобального розвитку Лісабонської групи ³¹

	Проринковий механізм глобального управління	Змішаний кооперативний механізм глобального управління	
Локалізація / фрагментація	Сценарій апартеїду	«Рах Тріада»	
		Сценарій виживання	
Глобалізація / інтеграція	Сценарій типу ГАТТ/СОТ	Сценарій регіоналізованої глобальної системи	Сценарій глобальної інтеграції

Джерело: The Group of Lisbon (1995) «Limits to competition». MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, p. 81–83.

1. *Сценарій апартеїду.* Зростання деструктивних зв'язків між країнами-учасницями «Тріади» посилюватимуться у майбутньому завдяки загостренню конкурентної боротьби у сфері інтелектуальних знань і високих технологій, які впроваджуватимуться у виробничий процес та призведуть до формування нової організаційної системи, оновленої енергетичної системи, інформаційної інфраструктури, телекомунікаційних послуг тощо. Такі тенденції глобального розвитку стануть причиною послаблення економічних і соціальних зв'язків між країнами «Тріади», а також до зростання бідності, руйнування інфраструктури й виникнення локальних воєн в інших країнах. Культурна прірва розділятиме світ на «вбудований» і «виключений». Міжнародними економічними процесами керуватиме світовий уряд, утворений країнами «Тріади» за принципом ради директорів і дозволитиме проводити мінімальний діалог між двома світами.

2. *Сценарій виживання.* У даному сценарії кожна компанія, місто, регіон, організація і громадська спільнота самостійно піклуватимуться про власний соціальний захист і економічний добробут. У світі домінуватиме філософія ринкової економіки, де кожен суб'єкт піклується про власне самовиживання за

³¹ The Group of Lisbon (1995) «Limits to competition». MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, p. 81–83.

рахунок поразки іншого. Зростання конкурентної боротьби і постійна «технологічна гонитва» призведе до загрозової форми нестабільності у глобальному середовищі. У даній ситуації муніципальна влада – єдиний продуцент стабільного економічного розвитку та нарощення конкурентоспроможності компанії на локальному рівні.

3. *Сценарій Тріади.* Сценарій передбачає фрагментацію світу за умов досягнення консенсусу найрозвинутішими регіонами і забезпечення їх розвитку на принципах самоуправління світової економіки та суспільства. Глобальний економічний розвиток базуватиметься на економічній могутності та щільності коопераційних зв'язків між учасниками «Тріади», яка гарантуватиме підтримку іншим країнам світу і тим самим забезпечуватиме міжнародну стабільність. Країни-лідери скоротять військовий арсенал і генеруватимуть науковий та технологічний потенціал на користь суспільних потреб. Проте така конфігурація світу приведе до посилення процесу конкуренції між членами еліти, що безперечно поглибить розрив між «вбудованим» і «виключеним» світом.

4. *Сценарій глобальної інтеграції* передбачає побудову світового устрою на основі таких цінностей, як: суспільні блага, людська солідарність, справедливий розподіл благ, соціальна й екологічна підзвітність, діалог цивілізацій, повага та дотримання людських прав, культурна толерантність, які поступово сприятимуть подоланню нерівностей глобального соціально-економічного та технологічного розвитку. Глобальні проблеми є настільки масштабними та небезпечними, що єдиний можливий шлях їх розв'язання – кооперація зусиль з метою формування адекватної стратегії глобального розвитку і відповідних його регулятивних механізмів у межах ефективного «глобального уряду». Вільний ринок буде замінений соціально і екологічно орієнтованими економічними системами. Синтез ноу-хау, експертних оцінок і локальних рішень урядів і регіонів по всьому світі, їх імплементація через плюралістичні форми економічних, технологічних і соціальних проектів розвитку стануть найбільш вживаним і дієвим механізмом.

5. *Сценарій ГАТТ/СОТ («Gattist»)* передбачає трансформацію світової економіки в інтегрований

ринок товарів, послуг, капіталу і робочої сили, який спричинить фундаментальну перебудову банківської, страхової, монетарної та фіскальної систем, змін у сільському господарстві та механізмах соціального захисту. Така система базуватиметься на міцному антимонопольному законодавстві і відповідних інституціях регулювання та контролю.

б. *Регіоналізована глобальна система.* У даному сценарії процеси й інституції світової економіки залежатимуть од двох рівнів кооперативної інтеграції: перший передбачає економічне співробітництво регіональних (міжконтинентальних) міжурядових організацій, таких, як ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН на дво- та багатосторонній основах; другий — є формою загальнопланетарного уряду, який базується на спільних діях всіх регіональних інтеграційних угруповань.

Розглянуті вище прогностичні розробки міжнародних інституцій у сфері формування ключових принципів і положень майбутньої конструкції світоустрою заслуговують на особливу увагу та детальне дослідження. На нашу думку, аналіз вищезазначених сценаріїв не є достатнім для запобігання негативним наслідкам людського співіснування, за сучасних умов полівекторності глобального економічного розвитку не менш важливе значення мають і інструменти міждержавної, регіональної та глобальної взаємодії. Поряд з відомими сценаріями і прогнозами майбутніх контурів глобального порядку модифікації зазнали й основні інструменти міжнародного співробітництва, які є не лише стратегічними засобами досягнення поставлених цілей, а безпосередньо впливають на формування глобального інституційного середовища та розподіл організаційно-функціональних компетенцій між його учасниками.

**Сучасні механізми глобального управління
та види інституційної взаємодії ключових суб'єктів
міжнародних відносин**

Як відомо, основою Вестфальського договору, укладеного 1648 року, була державно-центристська модель влади, яка визнавала державу суверенним й автономним

територіальним утворенням, що має право на формування внутрішньої та зовнішньої політики, визначення економічної, соціальної і культурної стратегії розвитку. Така система організації міжнародних відносин виявилася досить ефективною і стійкою: завдяки використанню її принципів державам вдавалося врегулювати територіальні суперечки, залагодити чвари всередині країн, будувати світовий порядок на основі національних інтересів, але водночас і проводити світові війни. Міждержавні відносини регулювалися передусім шляхом укладання союзів і договорів: «Утрехтського миру» (1731 р.), «Версальського мирного договору» (1919 р.), «Ялтинсько-Постдамського» (1945 р.) ін.³².

За оцінками фахівців, Вестфальська модель міжнародних відносин почала трансформуватися наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Вочевидь, основними рушійними силами процесу політичних перетворень було проникнення глобалізації в усі сфери людського життя, і вона завдяки своїм іманентним характеристикам привела до прискорення розвитку світового господарства, інтенсифікації міжнародних зв'язків, виникнення нових (гібридних) форм міждержавного економічного співробітництва. Результатом цього стало: по-перше, поступове розмивання країнами державного суверенітету, ядро якого перемістилося в економічну й інформаційну сфери; по-друге, виникнення значної кількості нових суб'єктів міжнародних відносин (МУО, МНУО, ТНК, різноманітних сітьових структур віртуального характеру, бізнес-асоціацій, неформальних груп впливу, міжнародних форумів тощо); по-третє, поглиблення глобальних економічних дисбалансів, що призвело до чіткої поляризації світу на промислово розвинутий (постіндустріальний) і той, що розвивається; по-четверте, загострення глобальних проблем, зволікання із розв'язанням яких загрожує існуванню цілому людству.

За таких умов світова еліта почала роботу над розробкою та апробацією компромісних форм і механізмів взаємодії у різних сферах господарського життя. Поряд з відомими механізмами двосторонніх і багатосторонніх угод, що вважаються традиційними інструме-

³² Мировая политика: Учеб. для вузов \ М. М. Лебедева. — М.: Аспект Пресс, 2003. — С. 12—21.

нтами міжнародних відносин, джерелами компромісу експерти вважають конвенції, контрактні відносини, інструменти примусу та обмеження³³.

Що стосується конвенцій, то вони є добровільною угодою, якою держава демонструє компроміс, обмежуючи внутрішню політику чи погоджуючись на зовнішній моніторинг з боку міжнародних організацій. Це приватна угода, яка є досить поширеним засобом удосконалення міжнародно-правової бази й уніфікації міжнародної документації. В умовах галузевої диверсифікації міжнародних економічних зв'язків конвенції є дієвим і гнучким інструментом міждержавного співробітництва. Найвідомішими є, наприклад, Конвенції про угоди міжнародної купівлі-продажу товарів (1980 р.); Конвенція про міжнародні переказні та прості векселі (1988 р.); Конвенції Міжнародної морської організації та Міжнародної організації з цивільної авіації, які торкаються аспектів уніфікації норм і правил транспортування вантажів, безпеки морських перевезень тощо³⁴.

Контрактні угоди є ще однією альтернативною формою міжнародних відносин, як вважають західні науковці, яка сформувалася під впливом державно-центристської моделі. Суть її зводиться до об'єднання країн у різноманітні регіональні угруповання, на кшталт ЄС, НАФТА, АСЕАН задля отримання суттєвих політичних і економічних вигід³⁵.

У свою чергу, інструменти примусу в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків набувають дещо іншого значення. На відміну від традиційного трактування примусу, як колективних заходів, яких вживають країни (групи країн) на основі Статуту ООН з метою усунення загрози миру, нині дане поняття набуває економічного відтінку та латентного характеру³⁶. Як правило, примус використовується високорозвинутими країнами по відношенню до країн, що

³³ Krasner, S. (1995) Compromising Westphalia. *International Security*, volume 20, number 3, pp. 115—151.

³⁴ Внешнеэкономический толковый словарь / Под ред. И. П. Фаминского. — М., 2000.

³⁵ Rodolfo Apreda. UNIVERSIDAD DEL CEMA Working Paper Series, number 302, September 2005 IT IS FOR GLOBAL GOVERNANCE TO SHARPEN UP INTERNATIONAL RELATIONS BY FULFILLING A FIDUCIARY ROLE AND CARRYING OUT THE BROKERAGE OF ASYMMETRIC INFORMATION, pp. 6—7.

³⁶ Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М., 1997.

розвиваються, застосуванням економічних санкцій у межах міжнародних організацій урядового типу. Загальновідомі антидемпінгові розслідування і компенсаційні мита, введення додаткових технічних і фітосанітарних бар'єрів на експортну продукцію країн, що розвиваються, є широкоживаним методом захисту національних економічних інтересів світових країн-лідерів. Подібними до інструментів примусу є інструменти обмеження, які застосовуються переважно по відношенню до країн, що розвиваються. Економічно нестійкі країни («третього світу») погоджуються на преференції з боку економічно сильних партнерів з метою збереження національного багатства. Вони можуть мати і примусовий характер, як, наприклад, інтервенції США до країн Центральної Америки та Карибського Басейну, або схожі кампанії ООН щодо Кувейту та Іраку.

Представники Німецької школи менеджменту у своїх аналітичних працях пропонують власне бачення модифікації регулятивного інструментарію, вони виокремлюють три ключові механізми глобального управління: багатосторонню гармонізацію, одностороннє покарання та взаємну національну дифузю (табл. 2)³⁷.

Таблиця 2

Три механізми глобального управління

	ГАРМОНІЗАЦІЯ	ПРИМУС	ДИFUЗІЯ
Спосіб дії	Кооперація і прийняття рішень на багатосторонній основі	Односторонні домовленості (економічні і політичні)	Децентралізована імітація (переконавання / вивчення)
Рівень зобов'язань	Середній – Високий	Високий	Низький
Ключові мотивації національних суб'єктів законодав-	– Цільові транскордонні проблеми – Уникнення торговельних диспропорцій	– Приєднання до міжнародних організацій і угод	– Пошук рішень національних проблем – Зменшення невідзначеності – Подолання негативного впливу з

³⁷ Helge Jörgens. ENVIRONMENTAL POLICY RESEARCH CENTRE Freie Universität Berlin. Department of Political and Social Sciences Otto Suhr Institut for Political Sciences . FFU-report 07—2003. Governance by Diffusion — Implementing Global Norms Through Cross-National Imitation and Learning ISSN 1612-3026.

чої влади		– Отримання фінансової і технічної допомоги	боку ін. держав – Отримання зовнішньої і внутрішньої легітимності
Основні рушійні сили	Інтерес	Сила	Знання

Джерело: Helge Jörgens. ENVIRONMENTAL POLICY RESEARCH CENTRE Freie Universität Berlin. Department of Political and Social Sciences Otto Suhr Institut for Political Sciences . FFU-report 07-2003. Governance by Diffusion – Implementing Global Norms Through Cross-National Imitation and Learning.

Вищезазначені механізми є результатом трансформації міждержавної політики в умовах глобалізації, коли нормативні основи однієї країни впливають на результати господарської діяльності іншої. У даному процесі, держави є пріоритетними суб'єктами законотворення і повноцінними учасниками формування інституційного базису глобального управління.

Гармонізація, на думку авторитетних західних експертів, є свідомою модифікацією національної політики урядами, яку вони здійснюють, виконуючи зобов'язання по багатосторонніх угодах й адаптуючи стандарти міжнародних організацій³⁸. Вона може виступати у формі узгодженої кооперації певної групи країн з метою розв'язання проблем, що постали. У такому разі держава погоджується брати участь у процесі прийняття колективних рішень, так само, як і активно впливати на результати багатосторонніх перемовин. Надалі вона зобов'язана погоджуватися з прийнятими стандартами і активно їх імплементувати у національну політику. Як правило, держави поєднують кооперативні зусилля для розв'язання глобальних, міжрегіональних чи транскордонних проблем, оскільки інші раціональні шляхи їх розв'язання чи вичерпані, чи недоступні. Беззаперечною мотивацією учасників даного процесу є взаємне зацікавлення сторін у подальшому зростанні економічної вигоди, а характер зобов'язань залежатиме не тільки від кола учасників або масштабів проблеми, а і від рівня формалізації

³⁸ Howlett, Michael (2000), 'Beyond Legalism? Policy Ideas, Implementation Styles and Emulation-Based Convergence in Canadian and U. S. Environmental Policy', *Journal of Public Policy*, 20 (3), p. 308.

міжнародних норм. Яскравим прикладом механізму гармонізації є зобов'язання країн у процесі розвитку європейської інтеграції, приєднання країн до глобальної торговельної системи тощо.

Механізм примусу застосовується в тому разі, коли окремі держави, міжнародні організації чи вповноважені особи використовують асиметрію сили у міжнародних відносинах з метою диктату чи накидання своєї волі іншим суверенним державам. На відміну від гармонізації основною рушійною силою примусу є економічна та політична могутність держав, їх бажання досягнути більших конкурентних переваг. Тоді, як міжнародні організації пропонують країнам власні шляхи та принципи розв'язання певної проблеми, країни-реципієнти зацікавлені насамперед в отриманні конкретної фінансової допомоги, доступі до міжнародних колективних угод, членстві у регіональних інтеграційних угрупованнях. Рівень зобов'язань країн, по відношенню до яких застосовується примус, залишається достатньо високим, оскільки вони самостійно приймають рішення щодо можливих поступок.

Силовий (військовий) примус у сучасних МЄВ є не надто поширеним феноменом на відміну від економічного або політичного. Останні широко застосовувались, наприклад, у процесі поетапного розширення ЄС або в наданні офіційної допомоги розвитку найменш розвинутих країнам світу. Вочевидь саме тому, враховуючи специфіку механізму та можливі негативні економічні наслідки, експерти з питань СОТ не радили країнам, що розвиваються, протягом проведення останнього, Доського раунду переговорів переходити на двосторонній формат перемовин з країнами-лідерами, бо саме багатосторонній формат є найбільш гарантованим механізмом захисту і дотримання колективних інтересів.

Дифузія – результат процесу, в якому ноу-хау поширюється певними каналами протягом певного часу серед учасників соціальної системи³⁹. Іншими словами, це процес імітації чи вивчення, де інформація про прогресивні методи роботи однієї установи впливає на формування страте-

³⁹ Rogers, Everett M. (1995), *Diffusion of Innovations*, 4th ed., New York: Free Press, p. 5.

гії іншої⁴⁰. Перевагою використання механізму дифузії є той факт, що держави, маючи вільний доступ до необхідної інформації про апробацію політичного ноу-хау попередниками, можуть з меншими видатками використати практичні результати у розробці власних національних стратегій або програм розвитку.

На відміну від гармонізації та примусу дифузія має децентралізовану природу і не передбачає наявності чітких і формалізованих контрактних зобов'язань країн-реципієнтів по відношенню до урядів інших держав або міжнародних організацій. Удаючись до політичної дифузії, уряди країн передусім ставлять за мету використати позитивний досвід інших держав у набутті конкурентних переваг за допомогою зменшення негативного економічного впливу ззовні, зменшення економічних і політичних ризиків (невизначеності) під час прийняття рішень, здобути більшу міжнародну легітимність і визнання тощо.

З метою з'ясування якісного аспекту організаційних трансформацій, які відбуваються в процесі взаємного впливу інституцій на різних рівнях глобальної економічної системи, на наш погляд, доцільно було б розглянути можливі типи інституційної взаємодії⁴¹, запропоновані представниками німецької та американської шкіл менеджменту.

Вертикальний тип взаємодії є результатом організації співробітництва інституцій різного масштабу і рівнів, зокрема, СОТ і ЄС, МВФ і АСЕАН та ін.

Горизонтальний тип відображає взаємозв'язок інституцій на однаковому рівні суспільної організації, наприклад, між ЄС і Асоціацією країн Південно-Східної Азії, або між МВФ і Світовим Банком.

Функціональний — ідентифікує взаємозв'язки між двома чи більше інституціями різного наукового чи професійного профілю, зусилля яких націлені на розв'язання одних і тих самих глобальних проблем.

Політичний — виникає в ситуації, коли глобальні актори встановлюють взаємозв'язки між інституціями

⁴⁰ Simmons, Beth A. and Zachary Elkins (2003), The Globalization of Liberalization: Policy Diffusion in the International Political Economy, Paper prepared for delivery at the workshop Internationalization of Regulatory Reforms: The Interaction of Policy Learning and Policy Emulation in Diffusion Processes, Berkeley, CA, April 24—25, 2003.

⁴¹ Howard Loewen. Towards a Dynamic Model of the Interplay Between International Institutions. GIGA Research Program: Transformation in the Process of Globalization N°17 February 2006, p. 12.

навмисно з метою досягнення індивідуальних або колективних цілей. Як правило, політичний тип взаємодії призводить до формування спільного політичного проекту і розробки регулятивних інструментів⁴².

На увагу заслуговує типологія інституційної взаємодії О. Ш. Стока, де автор трактує її з погляду якості функціонування інститутів (табл. 3)⁴³.

Таблиця 3

Типологія інституційної взаємодії

Вид взаємодії	Визначення категорії	Гіпотеза
Утилітарний	тип узаємозв'язку, за якого програми та правила, створені в межах однієї інституції, впливають на видатки і поведінковий вибір інших інституцій	1. Коли інституції беруться за розв'язання одних і тих самих питань, використовуючи додаткові ресурси, рефлексивна взаємодія компенсує відсутність механізму координації їхніх дій 2. Фактори зовнішнього впливу, які виникають в одній інституції і впливають на функціонування іншої, можуть призвести до конструктивного чи деструктивного узаємозв'язку. Такий вплив може бути модифікований лише за допомогою механізму міждержавного співробітництва 3. Коли інститути (режими) конкурують за регуляторні повноваження, слід очікувати, що зростання взаємодії чи міждержавної взаємодії, яка балансує негативний вплив, матиме успіх
Нормативний	процес взаємодії, де інституції підтримують або відхиляють норми, прийняті іншими інститутами, тим самим впливають на власний нормативний вплив	1. Нормативна взаємодія підкріплюється чітким переконанням інституції в тому, що коли вона додасть визначеності ролям та їх зв'язкам з ін. нормами, визнаними міжнародними інститутами, то це посилить позитивне сприйняття основних суб'єктів правильності вибраного режиму 2. Якщо правила взаємної діяльності оскаржені, то відносна інституційна спроможність може стати визначальною в межах режиму для здійснення управління нормативною взаємодією між інститутами

⁴² Young, O. R. Institutional Interplay: The Environmental Consequences of Cross-Scale Interactions, in: Stern, Paul C. (ed.), The Drama of the Commons, Washington D. C., 2002, P. 264.

⁴³ Stokke, Olav Schram (2001): The Interplay of International Regimes: Putting Effectiveness Theory to Work. Lysaker.

Ідейний	<p>процес вивчення інституційного механізму, де одні інституції можуть сприяти зростанню якості інших, відбувається за рахунок привернення політичної уваги до її проблемних питань</p>	<p>1. Ідейна взаємодія впливає на результативність роботи інституцій, які беруть участь у прийнятті рішень і розв'язанні конкретних проблем лише тоді, коли вони мають політичний характер або набувають широкого суспільного розголосу</p> <p>2. Кожен раз, коли вихідна інституція має вагомий дистрибутивний вплив на інші інституції, ідейна взаємодія вимагає не тільки значних зусиль з боку конкурентів, а й з боку тих інституцій, які мають обопільний інтерес</p>
---------	---	---

Джерело: складено автором на основі Stokke, Olav Schram (2001): The Interplay of International Regimes: Putting Effectiveness Theory to Work. Lysaker.
<http://www.ssrn.com> – Social Science Electronic Network.

Зважаючи на згадані вище види інституційної взаємодії, всі можливі зв'язки можуть бути згруповані у підвиди:

– *підпорядковані*, які відображають взаємозв'язок між інституційними принципами та методами⁴⁴. Концепція підпорядкованості базується на емпіричних дослідженнях, що відображають інституційний механізм упровадження специфічних нормативних режимів, таких, як глобальний торговельний режим, у фундаментальні інститути, на зразок суверенної рівності країн. Як правило, такі взаємозв'язки є досить суперечливими;

– *вмонтовані*, коли зв'язок інститутів, що взаємодіють між собою за географічними чи функціональними параметрами⁴⁵, класифікується з метою фіксації специфічних інституційних угод, сформованих або пов'язаних між собою ієрархічно в ширших інституціях. Такі приклади інституційних утворень зафіксовані у країнах Східної Азії. Так, двосторонні угоди з рибного промислу, укладені між Південною Кореєю та Японією, Південною Кореєю та Китаєм, дублюють нормативи конвенції ООН з Морського права. Крім того, регіональні двосторонні режими вмонтовані у нові положення Морського права, яке діє у спеціальних

⁴⁴ Ruggie, John G.: International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order, in: International Organization, 1982, 36, 2, pp. 379–415.

⁴⁵ Kim, Sun Pyo: The UN convention on the law of the sea and new fisheries agreements in north East Asia, in: Marine Policy, 2003, № 27, pp. 97–109.

економіч-

них зонах на цих територіях;

– кластерні (групування кількох інституцій на міжнародному рівні) – кластеризація визначає стратегію поведінки сторін, націлену на зменшення перешкод у реалізації положень угоди під час оформлення інституційного пакета⁴⁶. Загальні проблемні питання з морського права були вирішені за рахунок інтеграції нор-

мативів у сфері навігації, рибальства, забруднення водних акваторій у галузі проведення наукових досліджень тощо;

– такі, що частково перетинаються (навмисний вплив) – такого роду взаємозв'язки вказують на існування інституцій, які створювалися для спільного розв'язання однорідних проблем та в процесі взаємодії мають значний вплив на обопільну діяльність⁴⁷. У даному разі доцільно згадати інститути захисту навколишнього середовища, які активно координують свої дії з міжнародними організаціями іншого галузевого призначення.

Резюмуючи вищенаведені теоретичні положення західних експертів з інституційної тематики, слід зазначити, що на сьогодні у науковому світі не існує єдиної загальноприйнятої думки про усталені шляхи, методи і моделі інституційної взаємодії, а також методи (параметрів) оцінки ефективного функціонування інститутів. Насамперед це пов'язано, на нашу думку, з багатовекторною природою інституційної теорії, як наукового напрямку. Протягом багатьох років об'єктом її вивчення були державні інститути, ринкові структури, різноманітні приватні об'єднання, людина, як суб'єкт генерування знань тощо, тобто широке коло об'єктів дослідження, унеможливило концентрацію науковців на конкретному предметі дослідження.

По-друге, в умовах глобалізації господарського життя, коли міжнародні економічні відносини починають домінувати в нарощуванні стійких конкурентних переваг нації, перед інституціоналізмом постає скла-

⁴⁶ Young, Oran. International Cooperation. Building Regimes for Natural Resources and the Environment. Ithaca. 1999. p. 164.

⁴⁷ Winter, Ryan L.: Reconciling the GATT and WTO with Multilateral Environmental Agreements: Can we have our cake and eat it too?, in: Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 2000, № 11, pp. 223—255.

дніше завдання: не лише дослідити і проаналізувати характер інституційних взаємозв'язків та види (типи) інституційної взаємодії різних економічних суб'єктів, а й запропонувати комплексну та багаторівневу модель розвитку глобальної економічної системи на довготривалу перспективу.

Виходячи з цього, найперспективнішою моделлю глобального управління є така його схема, яка передбачає збалансованість інтересів великих держав-націй та регіональних інтеграційних блоків з інтересами слаборозвинутих країн, суспільних інститутів, транснаціональних комерційних структур і міжнародних організацій глобального типу, що внеможливають надалі монополію окремих країн, неформальних полюсів впливу або центрів влади в розробці глобальних стратегій розвитку в межах сучасної цивілізації.

Контури теоретичної моделі інституціоналізації глобального економічного розвитку в умовах його багатополлярності

Усвідомлення світовою спільнотою неконтрольованого характеру та непрогнозованості майбутнього вектора розвитку глобалізаційних процесів почало активно відбуватися в останні кілька десятиліть. Незважаючи на ступінь взаємозалежності суб'єктів міжнародних економічних відносин як за кількісними параметрами (обсягами міжнародної торгівлі, чисельністю міжнародних мігрантів, обсягами взаємних міждержавних інвестицій тощо), так і за якісними (поглиблення залежності національних економік од міжнародного позикового капіталу, транснаціоналізація світової економіки, зростання впливу висококваліфікованих кадрів на економічний розвиток країн, що приймають та ін.) від глобальних диспропорцій і нескоординованих дій на регіональному та глобальному рівнях потерпають всі без винятку суб'єкти світового розвитку.

Загострення економічних суперечностей на всіх рівнях суспільної взаємодії змусило лідерів світового співтовариства поставити під сумнів результативність і майбутню перспективність обраної траєкторії глобального розвитку і переглянути концептуальні засади інституційного базису світової економіки. Це дістало

своє відображення у численних положеннях декларацій і конвенцій ООН, у яких розв'язання глобальних проблем людства пропонується здійснювати на багатосторонній основі та комплексних засадах⁴⁸.

Для отримання позитивних економічних зрушень на шляху подолання бідності в країнах, що розвиваються, експерти ООН пропонують здійснити радикальні реформи у внутрішній і зовнішній економічній політиці, які стосувалися, зокрема, поліпшення інвестиційного клімату, мобілізації наявних природних, освітніх, інтелектуальних, фінансових та інших видів ресурсів, поліпшення якості інфраструктури, проведення ринкових форм у господарюванні. Важливі завдання у цьому процесі покладаються і на промислово розвинуті країни, які з метою досягнення глобальної економічної рівноваги повинні поступово розширювати доступ бідних країн до прийняття стратегічних рішень на міжнародному рівні; сприяти зростанню можливостей країн «третього світу» виходити на ринки інших країн тощо. Досягнення таких стратегічних цілей передбачало проведення реформ у міжнародних організаціях глобального типу, таких, як МВФ, установи Світового Банку, СОТ, а також у тих організаціях, котрі на початку ХХІ століття починають набувати глобальних компетенцій.

На основі аналізу нинішніх інституційних механізмів, форм та інструментів глобального управління, а також наукових положень різних закордонних шкіл управління вважаємо за доцільне запропонувати власну теоретичну модель інституціоналізації глобального економічного розвитку.

Розглядаючи глобальне управління як одну з новітніх категорій глобального інституційного порядку, необхідно врахувати наукові здобутки представників зарубіжної політології, які доводять циклічний характер формування світового устрою⁴⁹. Так, у розвитку світових систем спостерігаються періодичні транс-

⁴⁸ <http://www.un.org/russian/documen/declarat/declarat.htm>

⁴⁹ Баталов Э. Я. Мировое развитие и мировой порядок (анализ современных американских концепций). — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. — С. 131—168; Пантин В. И, Лапкин В. В. Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития. — Дубна: Феникс+, 2006. — 448 с.

формації у структурі та характері центрів влади, які постійно повторюються: монополярність, поліполярність і біополярність.

Щодо монополярності світового порядку, то він характеризується домінуванням у міжнародних процесах одноосібного лідера з єдиним центром сили і прийняття рішень, а також централізованою системою управління. Таким полюсом може бути країна, організація, імперія чи будь-яка інша інституційна структура, здатна керувати даним процесом. Як правило, монополярність (або уніполярність) є найменш стійким і тривалим за часовим параметром явищем, оскільки передбачає наявність значних фінансових, інтелектуальних та силових ресурсів для здійснення контролю й управління над підпорядкованими територіями чи зонами впливу.

Водночас багатополярність (поліполярність) характеризує таку організаційну структуру світоустрою, в якій функціонують кілька центрів прийняття рішень, переважно різних за своїми функціональними повноваженнями, організаційною структурою чи цільовим призначенням. Основою її інституційної природи є розпад монополярної системи впливу, коли окремі елементи, що сформувалися в результаті інституційної трансформації, намагаються самоідентифікуватися і посісти свою функціональну нішу на світовій арені. Даний процес відбувається за допомогою досить диверсифікованих методів і інструментів прийняття рішень, оскільки кожний з новоутворених суб'єктів має за мету якнайшвидше зміцнити свої конкурентні переваги для переходу до «ліги найсильніших гравців». Біполярність змінює багатополярність у тому разі, коли в процесі соціально-економічної та політичної трансформації країн світового господарства чітко викристалізуються два (або три) центри впливу і прийняття рішень. Тривалість життєвого циклу біполярності залежить не тільки від потенціалу суб'єктів влади, а й від їх можливостей вести конструктивні переговори, координувати взаємні дії та розподілити потенційні зони впливу.

На сьогоднішній день, як твердять авторитетні іноземні експерти, зокрема Ч. Капчан, Ч. Кеглі та

Г. Реймонд⁵⁰, світова система перебуває у процесі трансформації з уніполярної, де спостерігається домінування США як лідера у розвитку економічних і технологічних процесів, до поліполярної. Явні риси поліполярності можна спостерігати не лише на прикладі післявоєнного формування Європейського Союзу, неурядових об'єднань на кшталт «Тріада», «Велика вісімка» та інших інтеграційних угруповань, а й у нарощуванні економічного потенціалу Індії, Китаю та Росії – держав, з національними інтересами яких змушені рахуватися традиційні країни-лідери.

Слід зазначити, що в сучасних умовах, коли циклічність розвитку світового господарства набуває полівекторного характеру, а самі цикли деформуються (скорочуються за часовим параметром) з причини суперечливої природи рушійних сил глобалізації, відбувається прискорення переходу від однієї стадії становлення світового порядку до іншої. Циклічність глобального розвитку є непереборною і сталою ознакою будь-якої системи, знівелювати яку неможливо, утім, можливо зменшити негативні наслідки, пов'язані з адаптацією економічних суб'єктів до нових інституційних реалій. За таких умов є сенс запропонувати таку теоретичну модель світоустрою, яка б за своїми характеристиками була здатна гнучко маневрувати між вищезгаданими трьома фазами світового порядку і протягом перехідного періоду мінімізувати трансакційні витрати, пов'язані із силовим варіантом перерозподілу влади, людськими жертвами, фінансовими кризами тощо (рис. 1).

На нашу думку, ключовими принципами, на яких має будуватися сучасна модель інституціоналізації глобального економічного розвитку, повинні бути такі.

1. Гнучкість інституційної структури, що передбачає формування оперативної економічної системи, здатної вчасно делегувати необхідні повноваження на рівень найефективнішого розв'язання проблеми, адекватно реагувати на глобальні загрози та швидко залучати експертів.

---

⁵⁰ *Kupchan Ch.* After Pax America: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of Stable Multipolarity,» *International Security*, Vol. 23, No. 3. 1998), p. 20; *Kegley Gh. Jh, Raymond G.* A Multipolar Peace? P. 10.

2. Професійна автономність суб'єктів прийняття рішень, запобігання будь-якому тиску з боку різноманітних груп впливу, зокрема неформальних.

3. Сітьовий характер організаційної структури як найприйнятніший для збереження комплексності і системності прийняття рішень на різних рівнях.

4. Збереження і стимулювання культурної диференціації як базису стійкого довготермінового розвитку глобального суспільства і водночас механізму запобігання масовому ідеологічному зубожінню націй.

5. Економіко-екологічний симбіоз для забезпечення стійкого економічного розвитку та запобігання силовому перерозподілу благ.

6. Прозорість глобальної системи, підзвітність її елементів, адекватна професійна та неупереджена реакція на суспільні перетворення.

7. Полівекторність моніторингу і контролю в процесі виконання рішень, організація доступу вповноважених структур до правдивої інформації.

8. Забезпечення справедливої, вчасної та всебічної поінформованості ключових учасників глобальної інституційної системи.

9. Чіткий розподіл формальних і неформальних повноважень між різними суб'єктами глобальної системи прийняття рішень з метою уникнення дублювання форм і функцій інститутів.

10. Рівний доступ до суспільних благ та справедливий їх перерозподіл.

11. Організація різнобічної, різнорівневої, чіткої та формалізованішої системи примусу і покарання на основі економічних санкцій.

12. Застосування уніфікованої системи норм, правил і регуляторних стандартів до однорідних учасників глобальної інституційної системи.

Створення глобальної регулятивної системи не обов'язково означає формування глобального уряду з єдиним центром прийняття рішень. Ефективну інституційну систему сучасного етапу розвитку світового господарства ми розуміємо, як полівекторну, що передбачає застосування мережевого принципу організації влади на різних рівнях, не обмежуючи його кількістю центрів влади. На нашу думку, ключове місце у глобальній інституційній

системі з адекватним функціональним розподілом професійних і організаційних компетенцій має належати таким суб'єктам глобального управління, як:

– держави, або їх представницькі органи в міжнародних урядових і неурядових організаціях;

– мережеві структури глобального типу (ТНК, глобальні фінансові мережі, глобальні компанії, професійні та бізнес-асоціації);

– «неформальні центри сили» («Тріада», «Велика вісімка», ОЕСР, Лондонський та Паризький клуби кредиторів, різноманітні бізнес-форуми на кшталт Давоського тощо);

– міжнародні організації системи ООН (МВФ, СБ, СОТ, ЮНКТАД, інші);

– центри генерування знань (університети, інноваційні кластери, технопарки, технополіси, венчурні компанії тощо);

– регіони як економічно автономні осередки формування конкурентних переваг країн і водночас міждержавні з'єднувальні ланки та функціональні центри виробничої активності;

– глобальні міста, як центри локальної активності (ділової, наукової, фінансової, інноваційної тощо);

– країни-лідери регіонального економічного розвитку (США і Канада у Північній Америці, Японія і Китай в Азійському регіоні, ЄС-15 у Європі, Росія й Індія на Євразійському економічному просторі);

– інститути громадянського суспільства на всіх рівнях;

– інститути військового стримування та запобігання розвитку військових конфліктів;

– інститути захисту навколишнього середовища (або інститути стійкого розвитку);

– глобальні засоби масової інформації (глобальні інформаційні мережі, міжнародні інформаційні агенції, бюро аналізу та узагальнення інформації тощо).

Перерозподіл владних компетенцій основних учасників майбутнього глобального порядку є своєрідним процесом узгодження соціально-економічних суперечностей теперішнього етапу розвитку світового господарства. Їх загострення чи то природного чи то штучно створеного

характеру є закономірним результатом морального старіння нормативно-правових та економічних інститутів регулювання національних інтересів. Вже нині ці інститути демонструють свою неспроможність ефективно врегульовувати регіональні та міжнародні конфлікти, адекватно перерозподіляти економічні блага чи принаймні тимчасово зупиняти зростання глобальних економічних і соціальних асиметрій. Адже, як свідчить світовий досвід, незважаючи на відносно нетривалий період існування міжнародних організацій системи ООН (МВФ, СОТ, групи Світового Банку), вони досить швидко вичерпали свої регулятивні повноваження щодо виконання ролі арбітра у глобальній економічній системі, коли в умовах невизначеності центрів прийняття рішень або їх численності найпотужніші за економічним, політичним, інноваційним та ресурсним потенціалом учасники, починають приймати самостійні рішення і самотужки впливати на досягнення необхідного результату.

На нашу думку, ключовими центрами прийняття рішень у глобальній інституційній системі (ГІС) мають бути: держава або її представницькі органи, міжнародні організації глобального типу (які мають відповідний статус при ООН), а також представники великого транснаціонального бізнесу, або, як ми їх назвали, глобальні мережеві структури. На них покладається завдання вирішення основних стратегічних питань глобального значення.

Також ми виокремлюємо в моделі «неформальні центри сили», до яких відносимо такі інститути, як «Велика вісімка», «Тріада», Паризький і Лондонський клуби кредиторів та ін. інститути, вплив яких нині є досить вагомим і продовжує зростати в умовах невизначеності та недостатньої формалізованості глобальних «правил гри». Так само, як і ТНК, вони потребують визначення статусу при ООН (консультативного, дорадчого абощо), який дозволить їм не лише презентувати і реалізовувати економічні інтереси певних груп, а й стати повноцінними учасниками колективного процесу формування глобальних регулятивних норм.

Окремими елементами ГІС ми уявляємо глобальні міста, регіони та центри генерування знань. Зважаючи на те, що сучасний глобальний розвиток відбувається паралельно з посиленням процесів регіональної економічної інтеграції, то на них покладаються функції точкових центрів розвитку: географічних — у випадку глобальних міст і регіонів; і функціональних — для кластерів і університетів. Водночас вони є з'єднувальними ланками між країнами і центрами ділової, фінансової, виробничої, інтелектуальної активності.

Особливе значення ми надаємо таким інститутам, як глобальні ЗМІ, інститути охорони довкілля, міжнародні неурядові організації та структури військового стримування. На нашу думку, їх статус повин бути глобальним, офіційно закріпленим ООН і визнаним усіма країнами світу, оскільки їх місія має універсальний характер — вчасно запобігати, ідентифікувати та інформувати громадську спільноту про глобальні загрози, а також брати активну участь у розробці глобальних регулятивних механізмів, норм і правил.

І нарешті, окремим елементом ГІС ми виділяємо глобальну інфраструктуру. Існують численні публікації авторитетних західних науковців і міжнародних організацій, зокрема щорічні звіти Світового банку: «Створення інституційних основ ринкової економіки» (2002 р.)⁵¹ і «Стійкий розвиток у турбулентному світі. Перетворення інститутів, зростання і якість життя» (2006 р.)⁵², у яких значну увагу приділено розкриттю значення інфраструктури у сприянні глобальному економічному розвитку. Численні емпіричні дослідження підтверджують значущість інфраструктури у досягненні країнами, компаніями та іншим учасниками ринкових відносин стійких конкурентних переваг. А запровадження глобальної інфраструктури дозволить відкрити паритетний доступ до спільних благ і запровадити колективні норми відповідальності та контролю для її утриманням.

На нашу думку, глобальна інституційна система має базуватися на мережевому принципі організації влади, позаяк значна концентрація економічних суб'єктів на глобальних ринках за об'єктивних тен-

денцій зростання чисельності населення землі, збільшення обсягів споживання ресурсів та ін. обставини вимагають прийняття мобільних і гнучких рішень та скорочення витрат на утримання управлінського апарату. За умов тотальної комп'ютеризації суспільного життя сітьові структури та горизонтальний принцип побудови регулятивної системи є найефективнішими.

---

⁵¹ World development report 2002 — building institutions for markets

http://www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187295&theSitePK=523679&entityID=000310607_20070525170356&searchMenuPK=64187295&theSitePK=523679

⁵² World development report 2006: equity and development

http://www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187295&theSitePK=523679&entityID=000160016_20060810171513&searchMenuPK=64187295&theSitePK=523679

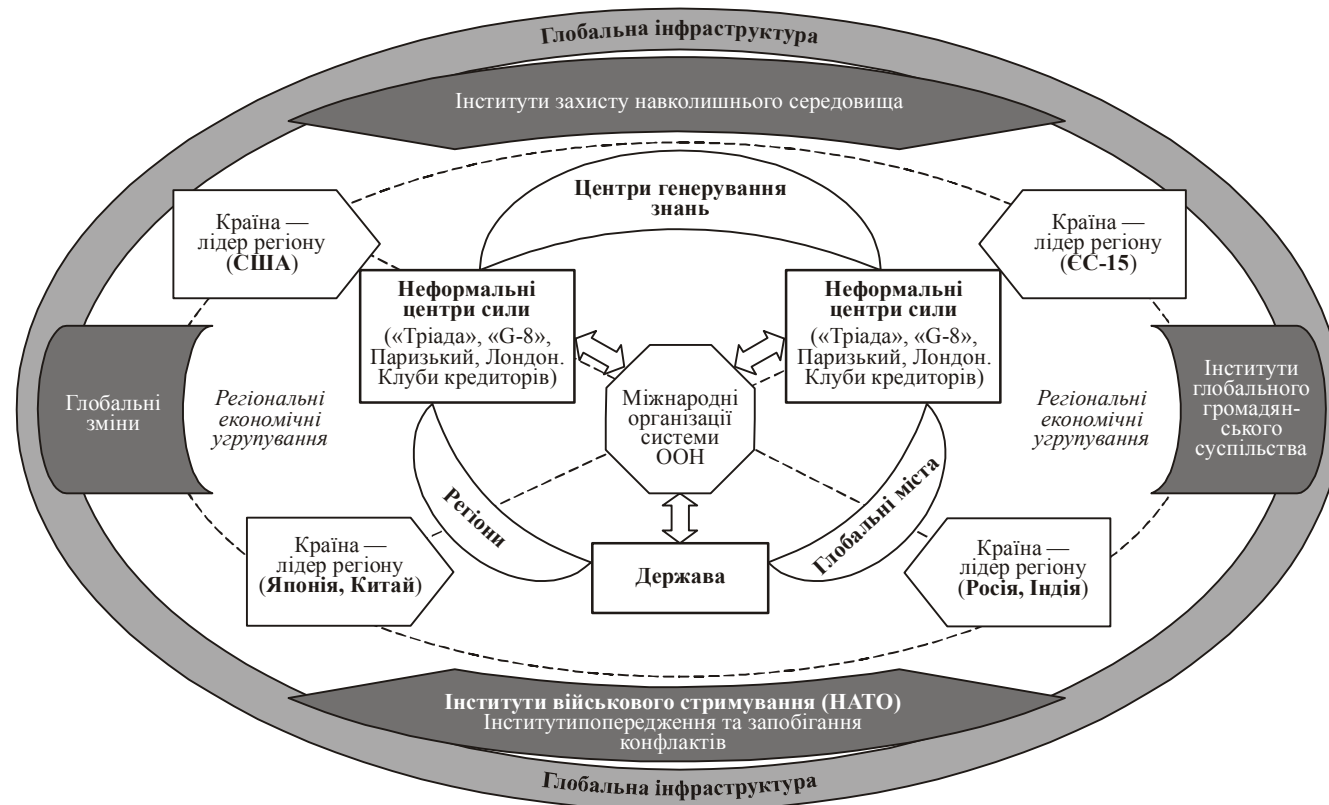

Рис. 1. Контури теоретичної моделі інституціоналізації глобального економічного розвитку в умовах його багатополарності

Джерело: складено авторами

Висновки

У результаті аналізу широкого кола теоретичних та аналітичних робіт закордонних учених щодо сутності категорії «глобальне управління» та проблематики, пов'язаної з розробкою майбутніх принципів, інструментів і сценаріїв розвитку глобальної інституційної системи, а також можливими видами інституційної взаємодії між суб'єктами глобальної економіки, ми зробили такі висновки:

1. Прискорення глобалізації світового господарства і поглиблення регіональних інтеграційних процесів у світі призвели до виникнення диспропорцій у глобальній інституційній системі, які виявляються у дисгармонізації відносин між суб'єктами МЄВ: нівелюванні промислово розвинутими країнами, транснаціональними мережами, міжнародними організаціями, іншими сітьовими структурами традиційних правил і норм сучасної системи міжнародних відносин, нав'язуванні сильними акторами глобальних ринків власних правил гри іншому світу, нездатності міжнародних урядових організацій, як унікального елемента наднаціонального регулювання, вчасно й адекватно реагувати на міжнародні конфлікти та суперечки на глобальному рівні та в цілому, у неприйнятному ступені керованості міжнародних відносин.

2. Враховуючи сучасний рівень розвитку міжнародних відносин, слід наголосити на формуванні стійких інституційних передумов побудови системи глобального управління. Основними її елементами є як ключові учасники глобалізаційних процесів (країни-лідери світового розвитку, ТНК, ТНБ, «неформальні центри сили», різноманітні урядові та неурядові організації, консультативні групи тощо), так і відповідний інструментарій (міжнародні правові режими, рішення міжнародних урядових організацій, міжнародні конвенції, контракти та ін.).

3. Лідерами у формуванні концептуальних теоретичних засад функціонування майбутньої системи глобального управління як необхідної умови подальшого гармонійного розвитку світового господарства та її інституційної основи є переважно представники захі-

дної цивілізації. З їх ініціативи були розроблені численні оптимістичні, реалістичні та песимістичні сценарії розвитку світоустрою, принципи і критерії оцінки глобального управління, рекомендації щодо врізноманітнення інструментів та методів побудови й управління глобальними процесами. Дані концептуальні розробки перебувають на стадії апробації як в окремих сферах суспільного життя, так і на різних рівнях глобальної економічної системи.

4. З'ясовано, що вагомим перешкодою на шляху створення системи глобального управління залишається відсутність єдиного бачення та усвідомлення лідерами країн майбутнього вектора її розвитку, методів та інструментів досягнення поставлених перед нею цілей, а також різного характеру походження ключових суб'єктів глобального економічного розвитку. Зважаючи на вищенаведені аргументи, в економічному дискурсі досі не сформовано спільного підходу до трактування категорії «глобального управління», в її тлумаченні переважають ідеї, що асимілюють даний термін з глобальними режимами, типом світового уряду, урядовою компетенцією, процедурами колективного менеджменту, спільним діями щодо прийняття рішень, агентами, які формують офіційну систему правил і норм тощо.

5. Крім традиційних інструментів взаємодії суб'єктів МЕВ – дво- та багатосторонніх угод, комерційних контрактів, інших норм міжнародного права – виникають альтернативні механізми (гармонізація, примус, дифузія), типи інституційної взаємодії (утилітарний, нормативний, ідейний) та підтипи (підпорядковані, вмонтовані, кластерні, такі, що частково перетинаються). На нашу думку, за умов турбулентності глобального інституційного середовища і неузгодженості дій її ключових акторів матиме місце подальша розробка альтернативних форм і видів інституційної взаємодії, яка нівелюватиме недоліки традиційної державо-центристської моделі світоустрою та неспроможності міжнародного права вчасно й адекватно реагувати на перерозподіл сил на міжнародній арені.

6. Обґрунтовано сучасну теоретичну модель інституціоналізації глобального економічного розвитку

в умовах його багатополярності, яка розкриває системний характер зв'язків між інститутами різних рівнів і типів та відображає ступінь й ієрархію функціональних та організаційних компетенцій головних суб'єктів глобальної економічної системи. Виявлено «вузькі місця» даної системи і доведено необхідність її розвитку та вдосконалення через створення нових інститутів, модернізацію наявних, а також застосування більш гнучкого і мобільного інструментарію та транспарентних методів глобального економічного співробітництва, посилення функцій контролю й нагляду за основними учасниками глобального ринку.

7. На основі запропонованої теоретичної моделі інституціоналізації глобального економічного розвитку охарактеризовано ключові функціональні повноваження держав, неформальних центрів управління, мережових структур глобального типу, таких інститутів, як центри глобального управління, міжнародні організації системи ООН, центри генерування знань, глобальні міста і регіони, що є точковими центрами глобального розвитку, і водночас глобальних мереж його координації. Особливого статусу в системі міжнародних організацій ООН набули інститути глобального громадянського суспільства, глобальні ЗМІ, інститути захисту навколишнього середовища.

Література

1. Баталов Э. Я. Мировое развитие и мировой порядок (анализ современных американских концепций). — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. — С. 131–168.
2. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М., 1997. — С. 251.
3. Внешнеэкономический толковый словарь / Под ред. И. П. Фаминского. — М., 2000. — С. 304.
4. Гайдай Ю. В. Трансформація структурних складових глобального інституційного середовища // Міжнародна економіка. Збірник наукових праць. Вип. 50 / Відп. ред. В. Є. Новицький. — К.: Інститут світової еконо-

міки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 238–250.

5. Гайдай Ю. В. Формування класифікаційних ознак категорії «інститут» // Зовнішня торгівля: право та економіка. Науковий журнал, 2007. – № 3 (32). – С. 24–36.

6. Глобалистика: Энциклопедия. Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков: Центр научных и прикладных программ «Диалог». – М.: ОАО Изд. «Радуга», 2003. – 1328 с.

7. Глобальное управление: Учеб. пособие / Под ред. проф. Соловьева. М.: ИНФРА-М, 2007. – 252 с. – (Учебники факультета государственного управления МГУ им. М. В. Ломоносова.).

8. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри. / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання 2007. – Розділ 8. Сучасні напрямки управління економікою. – С. 449–521.

9. Лебедева М. М. Мировая политика: Учебник для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 12–21, С. 316–326.

10. Темников Д. М. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии. Журнал «Международный процесс»
<http://www.intertrends.ru/five/007.htm>

11. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. 2nd edition. New York: Columbia University Press, 1995.

12. Byerlee D., Kelley T. Surviving on the Margin: Agricultural Research and Development Strategy for Poverty Reduction in Marginal Areas. WB, Agricultural and Rural Development. – Washington, DC. Processed, 2004. – P. 7–13.

13. Craig N. Murphy, International Organization and Industrial Change: Global Governance Since 1850. – New York: Oxford University Press, 1994. – P. 1.

14. Finkelstein L. S. «What is Global Governance?» Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations. – № 1, 1995. – P. 369.

15. Florini A., The Coming Democracy: New Rules for Running the World. – Washington, D. C.: Island Press, 2003. – P. 5.

16. *Fraser-Moleketi, Geraldine (ed.)*, The World We Could Win: Administering Global Governance, International Institute of Administrative Sciences, OIS Press, 2005.

17. *Grossman S. J., Hart O. D.* Relational Contracting. New York, Free Press. The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration // *Journal of Political Economy*, № 94. – P. 691–1986.

18. *Howlett M.* Beyond Legalism? Policy Ideas, Implementation Styles and Emulation-Based Convergence in Canadian and U. S. Environmental Policy // *Journal of Public Policy* – 2000. – № 20 (3). – P. 308.

19. *Keohane R. O., Nye J. S.*, «Introduction,» in Nye and John D. Donahue, eds., *Governance in a Globalizing World*. – Washington, D. C.: The Brookings Institution, 2000. – P. 12.

20. *Kim S. P.* The UN convention on the law of the sea and new fisheries agreements in north East Asia, in: *Marine Policy*, 2003. – № 27. – P. 97–109.

21. *Krasner S.* Compromising Westphalia. *International Security*, volume 20, № 3. – 1995. – P. 115–151.

22. *Landes D. S.* The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are so Rich and Some so Poor. – New York, W. W. Norton, 1998. – P. 8–19.

23. *Loewen H.* Towards a Dynamic Model of the Interplay Between International Institutions. GIGA Research Program: Transformation in the Process of Globalization. – № 17 February 2006. – P. 12.

24. *Oran R. Young*, *Governance in World Affairs*. – Ithaca: Cornell University Press, 1999. – P. 11.

25. *Our Global Neighborhood Report of the Commission on Global Governance* // Published by Oxford University Press, 1995. – P. 2–7.

26. *Rogers E. M.* *Diffusion of Innovations*, (4-th ed.) – New York: Free Press, 1995. – P. 5.

27. *Rosenau J. N.* *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – P. 145.

28. *Rosenau J. N.* Distant Proximities: Dynamics Beyond Globalization. — Princeton: Princeton University Press, 2003. — P. 393.

29. *Ruggie J. G.* International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order, in: International Organization. — 1982. — № 36 \ 2. — P. 379–415.

30. *Ruigrok W. and Tulder R van.* The Logic of International Restructuring. — London: Routledge, 1995.

31. *Simmons Beth A., Elkins Z.* The Globalization of Liberalization: Policy Diffusion in the International Political Economy, Paper prepared for delivery at the workshop Internationalization of Regulatory Reforms: The Interaction of Policy Learning and Policy Emulation in Diffusion Processes. — Berkeley, CA. — April 24–25. — 2003. — P. 30–32.

32. *Stokke O.* The Interplay of International Regimes: Putting Effectiveness Theory to Work. — Lysaker. — 2001. — P. 1–29.

33. The Group of Lisbon «Limits to competitiveness». MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England. 1995.

34. *Winter Ryan L.* Reconciling the GATT and WTO with Multilateral Environmental Agreements: Can we have our cake and eat it too? in: Colorado // Journal of International Environmental Law and Policy. — 2000. — № 11. — P. 223–255.

35. *Weiss, Thomas G. (ed.)*, Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations.

36. *Young O. R.* Institutional Interplay: The Environmental Consequences of Cross-Scale Interactions, in: Stern, Paul C. (ed.), The Drama of the Commons, — Washington D. C., 2002. — P. 263–292.

37. *Young O.* International Cooperation. Building Regimes for Natural Resources and the Environment. — Ithaca. — 1999.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2008